

Hoaxy a manipulace

Mechanismy dezinformací
a ověřování faktů v digitálním věku

Filip Rožánek

Metropolitní univerzita Praha

Proč se odklánět od pojmu „fake news“?

1

Analytická nedostatečnost

Termín omezuje problém na binární vnímání pravdy a lži. Nepostihuje záměr, kontext ani míru poškození.

2

Politický nástroj

V praxi slouží k diskreditaci médií a oponentů — stal se zbraní, nikoli analytickým pojmem.

3

Alternativní rámec

Koncept informačních poruch (*information disorder*) zachycuje záměr, nepravdivost i kontext šíření.

*„Dezinformace je jednoduše misinformation účelově předávaná s cílem uvést příjemce v omyl, aby uvěřil, že jde o platnou informaci.“
(Floridi, Luciano: The Philosophy of Information, 2013)*

Taxonomie informačních poruch · Wardle & Derakhshan

MISINFORMACE

Nepravdivá informace šířená BEZ úmyslu uškodit. Zahrnuje neúmyslné novinářské chyby nebo satiru chápanou jako fakt.

DEZINFORMACE

Záměrně vykonstruovaná lež za účelem manipulace diskurzu, finančního zisku nebo politického vlivu.

MALINFORMACE

Pravdivá informace vytržená z kontextu nebo zveřejněná záměrně k poškození konkrétní osoby či instituce.

INFORMAČNÍ PORUCHY: TŘI KLÍČOVÉ TYPY

MISINFORMACE

NEÚMYSLNÉ ŠÍŘENÍ

Nepřesná nebo nepravdivá informace, sdílená omylem, bez zlého úmyslu.

DEZINFORMACE

ÚMYSLNÉ ŠÍŘENÍ

Vytvořená s cílem oklamat, manipulovat a způsobit škodu.

MALINFORMACE

ZNEUŽITÍ PRAVDY

Pravdivá informace, sdílená se zlým úmyslem poškodit jednotlivce nebo skupinu.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Council of Europe. [Dostupné online v PDF](#)

Typologie: 7 typů zmanipulovaného obsahu

1

Satira / parodie

Bez úmyslu uškodit, ale má potenciál oklamat

2

Falešné spojení

Titulek nekorresponduje s obsahem (clickbait)

3

Klamavý obsah

Selektivní rámování reálných faktů k prosazení agendy

4

Lživý kontext

Autentický obsah s vymyšleným kontextem

5

Napodobení zdroje

Zneužití loga a identity renomovaného média

6

Manipulovaný obsah

Technologicky upravený obraz nebo text

7

Vykonstruovaný obsah

100% nepravdivý obsah záměrně vytvořený ke klamání

Proč lžím věříme: klíčové kognitivní mechanismy

„Stokrát opakovaná lež se stává pravdou“

Opakovaná informace se zpracovává kognitivně snadněji — mozek to interpretuje jako signál pravdivosti (Hasher, Goldstein & Toppino, 1977). Dokonce to funguje navzdory tomu, že víme, jaká je skutečná pravdivá odpověď (Lisa Fazio, 2015).

Konfirmační zkreslení

Filtr selektivní pozornosti propouští sdělení konvenující s existujícím světovým názorem. Sdílení dezinformací pramení z potřeby **potvrdit skupinovou identitu a vyjádřit socioekonomickou frustraci**.

Vzdělání proti dezinformacím nechrání. Chytrost nebo vzdělanost neposkytuje imunitu vůči dezinformacím. Fazio (2015) dokazuje, že zranitelnost vůči opakované lži je daná biologickým fungováním našeho mozku, nikoliv chybějícími znalostmi.

Ekonomika a distribuce dezinformací

Jak se vydělává na manipulacích a lžích

Šokující titulky přitahují kliknutí a zvyšují návštěvnost webů s dezinformačním obsahem. Už v roce 2016 výzkumníci varovali, že **většina lidí na sítích sdílí články dál, aniž by vůbec četli, co v nich je.**

Maksym Gabielkov, Arthi Ramachandran, Augustin Chaintreau, Arnaud Legout. **Social Clicks: What and Who Gets Read on Twitter?**. ACM SIGMETRICS / IFIP Performance 2016, Jun 2016, Antibes Juan-les-Pins, France. Dostupné online: <https://inria.hal.science/hal-01281190>

Zadavatelé reklam se na dezinformační weby často dostávají skrze automatizované PPC sítě (typicky Google Ads), aniž by to tušili. **Mohou ale nastavit filtr a zobrazování reklam na takových webech aktivně zakázat.**

Odhaduje se, že dezinformační weby v ČR a SR mohly ještě před několika lety vydělat na reklamách 24–32 milionů Kč.

Typosquatting

Podvodné domény lišící se od originálu jediným překlepem: `gooogle.com`, `facebok.com`

Falešná stránka je graficky nerozeznatelná od originálu. Cíle:

- Phishing — odcizení přihlašovacích údajů
- Malware — infikování zařízení
- Reklama — zneužití návštěvnosti
- Dezinformace — prosazení vlastní agendy

Zahraniční vlivové operace a obrana státu

Rusko a Čína jako hlavní hrozby (BIS)

Dle výročních zpráv BIS není cílem přesvědčit o jedné pravdě, ale **rozklížit společnost a oslabit důvěru** v demokratické instituce a podporu Ukrajiny.

Po odhalení Vrbětic se ruské aktivity přesunuly do kyberprostoru: kyberútoky, operace na sítích, dezinformační kampaně. BIS sleduje i čínské snahy o ovlivňování debaty a technologickou špionáž.

Operace Denver (na obrázku)

Globální [dezinformační kampaň sovětské KGB z 80. let](#), která lživě tvrdila, že virus HIV uměle vytvořila armáda USA ve Fort Detricku. Cílem této akce bylo zdiskreditovat Spojené státy, vyvolat mezinárodní nedůvěru a odvést pozornost od sovětského programu biologických zbraní.

AIDS may invade India

Mystery disease caused by US experiments

NEW YORK: AIDS, the deadly mysterious disease which has caused havoc in the US, is believed to be the result of the Pentagon's experiments to develop new and dangerous biological weapons.

Now that these startling experiments seem to have gone out of control, plans are being hatched to hastily transfer them from the US to other countries, primarily developing nations where governments are pliable to Washington's pressure and persuasion.

Some American experts believe that Pakistan may become the next proving ground for these experiments. If this happens, there will be a real danger that AIDS may rapidly spread to India with the grave consequences to the people of the country.

WHO representatives point out that AIDS may soon become a common number one, since as far there are no effective cures to fight it.

The British mass media has pointed to the blood plasma imported from the US as the cause of AIDS, which is spreading in the British Isles, where more than 15 patients have been hospitalized, with half of them now dead.

As a result, France and Holland, which use large quantities of American blood donations, have stopped importing such blood. Britain, the Federal Republic of Germany and Denmark are now considering similar measures.

In recent months, there has been a marked increase in the incidence of this hitherto unknown disease, the so-called Acquired Immune Deficiency Syndrome (AIDS). It is caused, so scientists suspect, by a new highly pathogenic virus which ravages the immune system of a human being, making him practically defenceless against any infection. Once the AIDS virus penetrates the human organism, it does not become the "killer" but rather acts like a time bomb. The immune system destroyed by it can no longer resist diseases, even such as the virus flu. As

among immigrants from Haiti. At that time, however, no one seemed to bother to pay any serious attention, both on the part of the local authorities and the US public, as large in 1980 there was another sign of AIDS and again in New York. This time in addition to Haitian immigrants the disease struck local Americans, primarily drug addicts and homosexuals. By Feb. 1982, AIDS had affected large sections of the American population and had been registered in 33 states. New York accounted for 40 per cent of all the cases that had been officially registered in the US by that time.

Concerned American citizens and organizations began to worry over how AIDS, just like some other previously unknown diseases such as SARS, might spread to the so-called "Third World".

The first signs of AIDS appeared in 1978 with an outbreak of the disease in New York

forms and in most cases leads to death.

AIDS has recently been registered in many as 16 countries, primarily in those which import American blood donations. For some of the countries the disease has already become extremely dangerous.

The first signs of AIDS appeared in 1978 with an outbreak of the disease in New York

continued on page 7 col. 2

SUNDAY, JULY 17

Guerrillas And Gorillas

Understanding the reasons why even after a century of political independence the Latin American countries have both their politics deformed and their economy distorted will help to have a better idea of the problems which any post-colonial society faces, writes M. P. Kavalam.

Ramdan in Dubai

Perhaps at no time of the year does Dubai come to the fore as a Muslim city than at Ramadan. For the Arabs, the months of fasting apart from being a deeply religious occasion assumes almost a festive air, writes Rashmi Taneja.

OTHER FEATURES : Public View, Nostalgia, Encounters, Thinking One-dimensionally, Short Story by Randana Masumdar, Education, Mirrors/Widows, Film, Focus, Culture Watch, Sports...

Kauza Lithium (2017): zrod a šíření dezinformace

1

Podpis memoranda

Začátkem října 2017 je podepsáno memorandum o těžbě lithia na Cínovci — krátce před volbami do Sněmovny.

2

Aeronet: Iživý narativ

4. října Aeronet tvrdí, že ČSSD chce výnosy z těžby použít k financování strany. Vyzývá raději volit SPD.

3

Převzetí mainstreamem

Narativ přejímají ANO, SPD a KSČM jako volební zbraň. Dezinformace vstupuje přes Parlamentní listy a Facebook do mainstreamové debaty.

4

Dopad: -2 až -3 %

Dle analýzy PSSI i odhadu samotné ČSSD kauza snížila volební zisk strany o 2–3 procentní body.

AFÉRA LITHIUM

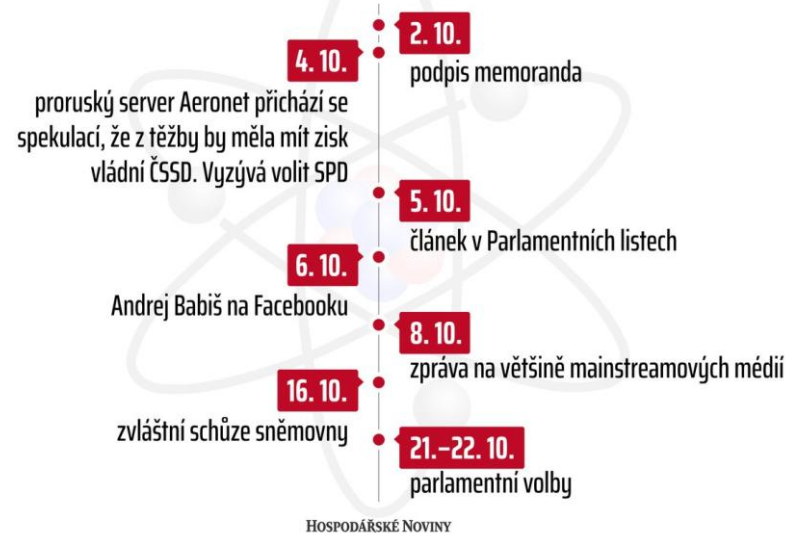

Schéma šíření aféry Lithium v roce 2017

Ověřovací metoda SIFT · Mike Caulfield

S

Stop — Zastav se

Uvědom si svou emocionální reakci. Víš, odkud informace pochází a kdo za ní stojí?

I

Investigate — Prověř zdroj

Ověř autora a vydavatele v nezávislých externích zdrojích (Wikipedia, Mapa médií NFNŽ).

F

Find — Najdi lepší pokrytí

Ověř, zda o tématu informují i zavedená média, získej objektivnější a širší kontext.

T

Trace — Dohledej kontext

Dohledej původní nesestříhaná videa a primární zdroje citovaných studií, obsah bývá záměrně zkrácen.

Ověřovací nástroje

Google Fact Check Explorer

Vyhledávač fact-checků. Umožňuje zjistit, zda výrok prověřila certifikovaná agentura a s jakým výsledkem.

<https://toolbox.google.com/factcheck/explorer>

Wayback Machine (Internet Archive)

Digitální archiv webu. Umožňuje zkoumat historický vývoj dezinformačních webů nebo zjistit smazaný obsah.

<https://web.archive.org/>

Databáze fact-checků Seznam.cz

Databáze tvrzení a výroků ze sociálních sítí a diskusí, které editoři Seznamu ověřili ve spolupráci s experty.

<https://o-seznam.cz/odpovednost/dezinformace/fact-checking/>

Ověřování fotografií reverzním hledáním

[TinEye](#), hledání obrázků [na Googlu](#), hledání obrázků [na Bingu](#)...
(Také v prostředí mobilních telefonů jako aplikace)

Limity fact-checkingu a budoucnost boje s dezinformacemi

Fact-checking funguje reaktivně. Jakmile tvrzení získá emocionální vazbu, vyvracení ex-post selhává.

Technické nástroje samy problém nevyřeší. Poptávka po konspiracích pramení ze socioekonomické frustrace a krize důvěry v instituce.

Dezinformace nepřesvědčují o jedné lži, podkopávají samotnou důvěru v fakta, vědu a demokratické instituce.

Efektivní obrana spojuje mediální vzdělávání, transparentní krizovou komunikaci státu a silnou fact-checkingovou komunitu.